

Американско-иранският сблъсък в Близкия изток – прочит през призмата на реализма

Автор: Яна Жамал Гази ¹

В настоящата статия са разгледани отношенията между САЩ и Иран около и след убийството на иранския генерал Солеймани през 2020 г. през призмите на реализма и неореализма, като ще се изследват и феномени, които тези теоретични концепции не отчитат като фактори, но поради важността им за реалната ситуация не могат да бъдат пренебрегнати. Все пак фокусът на реализма върху противоборството между съперничащи си претенденти за надмощие и отчитането от страна на неореализма на структурните ограничители (регионалните системи и субсистеми) са безусловно необходими за правилното концептуално осмисляне на процесите в американско-иранските взаимоотношения и в Близкия изток като цяло.

Реализмът и неореализмът са избрани като теоретичната основа за изследването на този процес в международните отношения поради доминиращата роля, която те играят в американската, а оттам и в световната наука за международните отношения. Те са използвани за цялостно анализиране на Студената война, съществувалата в рамките на тясна двуполусна структурна конфигурация борба за самосъхранение и доминация на двата строя – капиталистически и социалистически. Въпреки ограниченията на реализма и структурната му разновидност (неореализмът) те се използват за разглеждането на краткосрочни и дългосрочни процеси и в днешно време поради авторитета си и съотнесимостта на заложеното в тях със случващото се на международната сцена. Причината да се изберат два различни вида реализъм – класически и структурен – е с цел да се постигне по-цялостно и завършено изложение. Двете концепции се припокриват като разбирания в много отношения, но съществуват и съществени разлики. Една от тях е в изходната точка. Докато класическият реализъм приема за причина за състоянието, в което е международната система (анархия, стремеж към самосъхранение, дилема на сигурността) самата човешка природа (по думите на Ханс Моргентау, основоположник на класическия реализъм, *animus dominandi*), неореалистите разглеждат като основен фактор структурата на системата. Под структура на системата се разбира както неизменчивата анархия (липса

---

¹ Студентка в трети курс на специалност Международни отношения, Юридически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

на йерархия), така и по-динамичните структурни конфигурации, които се разглеждат и от редица други автори в сферата на международните отношения, като например Мортън Каплан. Чрез съчетаването на тези две концепции могат да бъдат поставени в перспектива и пълноценно разгледани описаните по-долу събития и процеси, които са от глобално значение поради характера си и този на замесените субекти.

Напрежението между Съединените американски щати и Ислямска република Иран, на което сме свидетели от десетилетия наред и което се засили след Арабската пролет, достигна опасен предел с убийството на Касем Солеймани на 3 януари 2020 г.² от американски военни части по заповед на тогавашния американски президент Доналд Тръмп и предизвика опасения относно стабилността в региона.³ Убийството на командира на подразделението „Ал-Кудс“ от Ислямския гвардейски корпус на Иран за момент превърна установената опосредствена война (*proxy warfare*) в директна конфронтация, белязана от ответния удар от страна на Техеран по американска военна база в Багдад.⁴ Ответният удар бе логичен, имайки предвид престижа на Солеймани в родината му, където според някои той бе „вторият най-могъщ“ в Иран след върховния лидер аятоллах Али Хаменей.⁵

Настъпни и ясна промяна в неписаните правила на играта, установени между двете държави, особено на територията на Ирак, където и двете страни имат свои структури.⁶ Както Иран, така и САЩ си позволиха директна атака спрямо установени бази на другия субект. Ядрото на належащия конфликт се състои в разминаващите се представи относно това каква следва да бъде структурната конфигурация на региона – дали да се запази този „широк“ еднополюсен модел, в който САЩ доминират покрай влиянието на регионални сили като Израел, Турция и Саудитска Арабия или да се установи регионална хегемония от страна на Иран.

---

² Vatanka, Alex. *Soleimani Ascendant: The Origins of Iran's "Forward Defense" Strategy*. New America, 2021, pp. 11–19, Whither the IRGC of the 2020s?: Is Iran's Proxy Warfare Strategy of Forward Defense Sustainable?, Accessed 29 Mar. 2021. www.jstor.org/stable/resrep28480.5.

³ Smeltz, Dina, and Brendan Helm. *Americans Feel Less Safe after Killing of Soleimani*. Chicago Council on Global Affairs, 2020. Accessed 2 May 2021. www.jstor.org/stable/resrep21274.

⁴ Young, Michael. Tournament of Shadows. *Carnegie Middle East Center*, December 2020. Accessed 19 May 2021. <https://carnegie-mec.org/diwan/83529>

⁵ Frisch, Hillel, et al. The Targeting of Soleimani Is a Major Blow to Iran. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, 2020, p. 6, The Soleimani Killing: An Initial Assessment. Accessed 18 May 2021. , www.jstor.org/stable/resrep24343.3

⁶ Arab Center for Research & Policy Studies. The Potential Response to Soleimani's Death. *Arab Center for Research & Policy Studies*, 2020, pp. 2–4, US Iran Tensions at Boiling Point: How Will Iran Respond to the Assassination of Qassem Soleimani? Accessed 22 May 2021. www.jstor.org/stable/resrep24483.4.

Настъпилата криза в отношенията между Вашингтон и Техеран събуди подозрения сред анализаторите по блискоизточните въпроси, че може да се стигне до война между двата установени „блока“ – САЩ и регионалните им съюзници от една страна и Иран и подкрепените от тях шиитски паравоенни групировки от друга.⁷ Касем Солеймани бе човекът, отговорен за „експортирането“ на Ислямската революция и идеологията ѝ в съседни държави, което заплашва интересите на САЩ като регионален хегемон.⁸ Забелязва се противопоставянето интересите на заинтересованите субекти, които наподобяват две застъпващи се сфери – САЩ желаят запазване на установената структура в Близкия изток, където разчитат на Израел („единствената демокрация в Близкия изток“)⁹ и на арабските сунитски държави, докато Иран, чрез своята стратегия за „външна защита“ (използването на шиитските паравоенни структури за предовратяването на конфликт със самия Иран), се опитва да се наложи като регионален хегемон и закрилник на шиитите, противопоставяйки се на заплахата от страна на Саудитска Арабия, Израел и САЩ. До тази кулминация се стигна поради силно изявеното желание на САЩ за запазване на установената структурна конфигурация и „сдържане“ на Иран – феномен, подобен на политиката за сдържане на СССР, която САЩ предприемат през годините на Студената война.

След като Доналд Тръмп нарежда излизането на САЩ от ядрената сделка с Иран през май 2018 г., отношенията между Техеран и Вашингтон се обтягат дори повече от обичайното. Тръмп обоснова предприетото действие с това, че сделката не е успяла ефективно да ограничи ядрената и ракетна програма на Иран.¹⁰ Причина за достигането до тази пределна точка на напрежение може да се търси и в провежданите действия от страна на Иран. Вашингтон демонстрира сериозна толерантност спрямо провокациите на Техеран, но едно събитие стартира този процес на влошаване на отношенията и довеждането им до кризисно състояние. Това събитие е предприетата от страна на шиитски паравоенни организации, подкрепяни от Иран, атака срещу американска военна база в Багдад, което доведе и до убийството на американски гражданин. Иран не прецени правилно степента, до

---

⁷ Rubin, Uzi. Operation "Shahid Soleimani": Iran's Revenge. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, 2020, Accessed 29 Mar. 2021. www.jstor.org/stable/resrep24336.

⁸ Turak, Natasha. "The Puppet Master Is Dead": Iranian Gen. Qasem Soleimani's Power, and Why His Death Is Such a Big Deal." *CNBC*, CNBC, 3 Jan. 2020. Accessed 3 May 2021. www.cnn.com/2020/01/03/who-was-iranian-general-qasem-soleimani-and-why-his-killing-matters.html.

⁹ Independent. *Israel is the only democracy in the Middle East? Netanyahu's comments have shattered that illusion*. March 2019. Accessed 16 May 2021. <https://www.independent.co.uk/voices/netanyahu-israel-elections-palestine-middle-east-otzma-yehudit-a8817701.html>

¹⁰ Council on Foreign Relations. *What is the Iran Nuclear Deal? February 2021*. Accessed 8 May 2021. <https://www.cfr.org/background/what-iran-nuclear-deal>

която САЩ са склонни да защитават националните си интереси, макар и в изборна година за президента. Разбира се, реакцията на трансконтиненталната сила не е изолирана от предишни предприети агресивни действия, които включват такива насочени към американско дипломатическо представителство на територията на Ирак, както и нанасяне на удари по регионален съюзник на САЩ в лицето на Саудитска Арабия.¹¹

Желанието на САЩ да не предприемат мащабни действия в полза промяна на статуквото може да бъде потвърдено от първото официално медийно изявление на Доналд Тръмп, в което той подчерта, че „Вашингтон не желае нито да започва война, нито да предизвика смяна на режима в Иран“¹². Тези негови думи най-вероятно са продиктувани от нежеланието на Тръмп да въвлече САЩ в мащабни военни действия. Подобна е реториката и на Иран. Следователно може да се каже, че причината да не се стига до мащабна война е нежеланието на двете страни да бъдат въвлечени в такава. Въпреки изявленията и изразените преследвани интереси, по думите на виден ирански политолог, „Войните започват случайно“.¹³

Тази директна конфронтация на Съединените американски щати с Иран е още по-любопитна и неочаквана, когато се разглежда спрямо вече изградената политика на липса на директна намеса в Близкия изток. След финансово обременяващата и изтощаваща инвазия в Ирак през първото десетилетие на XXI в. Вашингтон заложи на заемането на индиректна роля към случващото се в региона. САЩ се стараят да бъдат фактор в регионалната политика чрез подкрепяне на регионални партньори посредством директно финансиране и продажбата на оръжия. Тази смяна на ролята на САЩ, които след края на Студената война се явяват хегемон в един еднополюсен свят, води до несигурност в региона. Регионалните поддръжници на Вашингтон вече не могат да разчитат на подкрепата му и това създава чувство на несигурност.¹⁴ Доскорошният регионален хегемон, медиатор на локални конфликти и разпространител на демокрация, чрез смяната на ролята си подтиква регионалните играчи да залагат на собствените си ресурси и сили за

---

¹¹ Gilboa, Eytan, et al. Why Did the US Kill Qassem Soleimani? *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, 2020, pp. 9–11, *The Soleimani Killing: An Initial Assessment*. Accessed 7 May 2021. www.jstor.org/stable/resrep24343.4

¹² Stormbroek, Gerben, and Paul Evers. “The Deteriorating Relations between Iran and the West: Consequences of Soleimani’s Assassination from an Iranian Perspective.” *Atlantisch Perspectief*, vol. 44, no. 2, 2020, pp. 51–55. *JSTOR*. Accessed 5 May 2021. www.jstor.org/stable/48600533.

¹³ Пак там, стр. 53

¹⁴ Curtis R. Ryan. „Shifting Alliances and Shifting Theories in the Middle East“ – In: *Shifting Global Politics and the Middle East*. March 2019. Accessed 18 May 2021. <https://pomeps.org/pomeps-studies-34-shifting-global-politics-and-the-middle-east>

подсигуряване на съществуването си и за прокарване на интересите си.¹⁵ В този контекст, без наличието на директен медиатор, „студената“ опосредствена война между Саудитска Арабия и Иран стига до пределите, на които сме свидетели днес. Чрез своята „ос на съпротивата“ Иран прокарва идеологическите си интереси в региона и изгражда стабилна мрежа от съюзи за поддържане и осигуряване на интегритета си и разширяване на сферата си на влияние.

Сплотени около Иран, който през последните години изгрява като важен играч в глобалните и регионалните международни отношения, тези близки по разбирания и често по идеологически принцип държави и квазидържавни структури чрез действията си допринасят за промяна в статуквото на Близкия изток. Чрез Ислямския си революционен гвардейски корпус, накратко наричан Пасдаран, Иран съумя да изгради т.нар. „шиитски полумесец“, който според някои вече се разраства в „шиитско пълнолуние“, визирайки попадането на разорения от гражданска война Йемен в иранската сфера на влияние.

Регионалната политика на Иран се изразява най-вече в намеса в конфликти, с цел доказването си като добронамерен арбитър или защитник, който опазва мира в региона. Той умело се възползва от отслабването на държавните структури в редица страни след събитията на Арабската пролет и засилва влиянието си там, като създава нови контакти, полезни му от стратегическа гледна точка за постигането на желаната регионална хегемония и по-твърдо противопоставяне на Израел, Съединените американски щати и Саудитска Арабия.

Какво е бъдещето на отношенията след убийството на този важен ирански военен? Възможните варианти за последващо развитие на отношенията непосредствено след инцидента включваха избухването на пълномащабна война, която въпреки наличните заплахи спрямо двете страни за тяхната вътрешна сигурност така и не се реализира при мандата на Тръмп, докато при Байдън политическите интереси на страната не биха позволили осъществяването на тази реалност; преговори, които са възможни, имайки предвид възобновяването на комуникацията по въпроса за ядрената сделка от 2015 г.; американското „отстъпление“ от Близкия изток и много други. Следва да се обърне внимание на третия вариант, тъй като се забелязва пресечна точка на интересите на двете страни – както Иран, така и самите САЩ са заинтересовани от оттеглянето на доскорошния хегемон от региона по различни причини. Все пак този техен общ интерес не успява да

---

¹⁵ Darwich, May. *Great and Regional Powers in the Middle East: The Evolution of Role Conceptions*. Durham University. Accessed 15 May 2021. <https://pomeps.org/great-and-regional-powers-in-the-middle-east-the-evolution-of-role-conceptions>

промени явната борба за надмощие в региона и да доведе до изграждането на една предвидима структурна конфигурация.

Промяната на властта в САЩ съществено се отразява върху бъдещия ход на събитията. В свое изявление след убийството на иранския генерал Солеймани, Джо Байдън в качеството си на кандидат-президент, силно критикува действията, предприети от тогавашните управляващи, като казва, че „опитът на САЩ да предотврати по-нататъшни атаки от страна на Иран чрез това убийство ще породят обратния и нежелан ефект“.¹⁶ Байдън също така възнамерява да върне САЩ като съдоговорителка в ядрената сделка с Иран, подчертавайки възможността да се възпре Иран да придобие ядрено оръжие посредством механизмите на дипломацията, а не чрез налагането на санкции. Влияние оказва не само настъпилата промяна на президентската власт и съответно на идеологическата окраска, но и промяната на преследвания интерес. Резкият „завой“ в идеологически смисъл подтиква Байдън към диалог с външния свят, което включва и Иран. Все по-нарастваща роля заема многостранната и диалогична външна политика и отношенията както с приятелски, така и неприятелски държави – нещо, което не бе застъпено в динамичния мандат на Тръмп, който заложи на принципа „*America First*“. Съдбата на ядрената сделка претърпява позитивен обрат, както и цялостното развитие на отношенията с Ислямската република. Разхлабването на прокараната от Тръмп „политика на максимален натиск“¹⁷ позволява допускането на конструктивен диалог между страните, което би подпомогнало поддържането на по-стабилна международна сцена като цяло и стабилен Близък изток конкретно.

Въпреки че школата на реализма съумява да обясни задоволително ирано-американската „студена война“, тя не може да обхване и анализира всеки детайл от взаимоотношенията им. Това, в което реализмът е най-успешен като теоретична призма, е да разкрие динамиката на борбата за регионална хегемония в Близкия изток и отделните фактори, от които тази борба зависи, като например политиките на сила, престиж и т.н. Важно е да се спомене, че все още липсва консенсус между анализаторите на блискоизточните въпроси относно теоретичната рамка, която следва да надделява като концепция, обясняваща процесите в този колоритен и комплексен регион. Все още се залага на т.нар. „теоретичен плурализъм“, поради неспособността на нито една установена и

---

¹⁶ Stormbroek “*The Deteriorating Relations....*” p. 54.

¹⁷ Aghaie Joobani, Hossein and Mohammad Hossein Daheshvar (2020) — Deciphering Trump’s “Maximum Pressure” Policy: The Enduring Challenge of Containing Iran, *New Middle Eastern Studies* 10 (1), pp. 23-24

цялостно изградена рамка да обясни динамиките и процесите в региона.¹⁸ Използва се инструментариумът на реализма и неореализма, какъвто е приложен в този анализ, ролевата теория, която предлага концепция за еволюцията на отношенията между великите сили и регионалните динамики на базата на взаимоотношенията между национални ролеви концепции и очакванията на „другия“, конструктивизма и разновидностите му¹⁹, както и субалтерния реализъм²⁰ на Мохамед Аюб²¹ и още многобройни разновидности на познатите ни теоретични школи, които също се оказват в своеобразна „борба за надмощие“ за ролята на ключова концепция за региона.

---

¹⁸ Project on Middle East Political Science. *Shifting Global Politics and the Middle East*, March 2019. Accessed 20 May 2021. <https://pomeps.org/pomeps-studies-34-shifting-global-politics-and-the-middle-east>

¹⁹ Kubáľková. Vendulka. *What constructivism? from:* Routledge Handbook of International Relations in the Middle East Routledge, pp. 28-30. April 2019. Accessed 1 Apr 2021.

²⁰ Medium. *What is Subaltern Realism* (AyooB Briefly Explained). March 2020. Accessed 17 May 2021. <https://medium.com/the-humanists-of-our-generation/what-is-subaltern-realism-ayoob-briefly-explained-f904144ccdb8>

²¹ AyooB, Mohammed. “Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism.” *International Studies Review*, vol. 4, no. 3, 2002, pp. 27–48. *JSTOR*. Accessed 21 May 2021. www.jstor.org/stable/3186462